

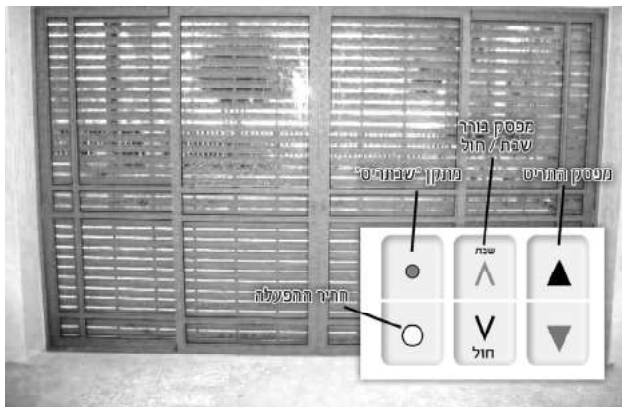
מעמדם ההלכתי של 'שבתריס' ושל 'כושר סוויטש'

הקדמה

ברצוני לדון במעמדן ההלכתי של ההמצאה החדשה הנקראת 'כושר סוויטש' KasherSwitch, וה'נגזרת' הישראלית שלה, הנקראת 'שבתריס'. ה'שבתריס' מיועד להוריד ולהעלות תריסים חשמליים בשבת, ללא שעון שבת וללא מנואלה. ה'כושר סוויטש' נועד לאפשר הפעלת כל מכשיר חשמלי שהוא בשבת. אופן הפעולה של המצאות חדשות אלו הוא שבין שני צידי המתקן מצויה מחיצה המוסטת על ידי המתג, והמתקן יכול לפעול רק על ידי תשדורות המגיעות מהצד החיצוני לצד הפנימי. כל כמה שניות מגיעה תשדורת אינפרא אדום מהצד החיצוני לצד הפנימי, ועל ידי לחיצה על מתג החשמל, מוסטת המחיצה המפרידה, וכך ניתנת האפשרות לנורה החיצונית להאיר אל הנורה הפנימית ובכך להפעיל את המתקן. כעין זה המציאו לאחרונה גם מערכת אזעקה שמפעילים אותה בשבת בשיטה זו.

א. תמצות השיטות

יש הטוענים שה'כושר סוויטש' מופעל בדרך של 'גרמא', ולכן יש לסייג את ההיתר רק במקום הפסד או לצורך חולה שאין בו סכנה, והם מוחים על הקלות שמתירים זאת אף לא במצבים אלו. על פי שיטה זו, ישנם רבנים המתירים את מערכת האזעקה הנ"ל,

מכיוון שלדעתם זהו צורך חשוב, שאפשר להתיר בעבורו 'גרמא' בשבת. וישנם אף שהפליגו יותר, והתירו גם את הפעלת ה'שבתריס' בבית שמצויים בו ילדים קטנים, מכיוון שקרו מקרים שילדים קטנים נפצעו מתריס המופעל על ידי שעון שבת. ונחלקו הדעות בין המחשיבים דרך הפעלה זאת ל'גרמא', באלו מקרים ועד כמה אפשר להתיר זאת.

לענ"ד, אין זה בגדר 'גרמא' כלל, אלא מעשה גמור של חילול שבת, ואין להתירו אף במקום הפסד ולצורך חולה שאין בו סכנה. ומכאן שאין לחלק בין ה'כושר סוויטש' לבין ה'שבתריס', ושניהם גם יחד אסורים לשימוש בשבת. זאת ועוד, יש לדעת שה'כושר סוויטש' וה'שבתריס' שונים מהמוצרים של 'גרמא' המפותחים על ידי מכון צומת, ומותרים לצורכי רפואה וביטחון. לענ"ד ה'כושר סוויטש' וה'שבתריס' אסורים גם לצרכים אלו (כמובן, מלבד במקום פיקוח נפש גמור).

ב. האם ה'כושר סוויטש' וה'שבתריס' נחשבים 'גרמא'

הכרעת מרן ה'בית יוסף'¹ היא שאסור לחתוך ביום טוב נר של שעווה כדי שיכבה מוקדם יותר. זאת כדעת הרא"ש,² הסובר שזהו כיבוי גמור, על אף שרק מסיר את מה שיגרום בעתיד לבעירה. ובוודאי שלשיטת הרא"ש הוא הדין גם להפך, במקרה שמדביק שעווה נוספת לנר הדולק, שחייב משום מבעיר. דעת הרא"ש אינה דעת יחיד, כך היא גם דעת המאירי בסוגיה של 'קינסא שרי'.³ וכך היא גם דעת הריטב"א.⁴ ובדברי רש"י⁵ מבואר אף יותר. נאמר במשנה (שבת פ"ב מ"ד):

לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת...

ורש"י (שם) מסביר שהלוקח שמן מכלי שממנו מטפטף שמן לנר - חייב משום מכבה, על אף שאין שום חיבור בין הכלי לבין הנר! וכן נפסק ב'שלחן ערוך'.⁶ ואמנם, לכאורה ישנה סתירה בין הדין של שפופרת נר ש'מנטפת' לבין הדין של עצים שלא אחז בהן האור, שמותר ליטלם.⁷ אך כבר תירץ ה'חמד משה'⁸ שיש חילוק בין פתילה שהשמן נמשך אליה לבין מדורה שהולכת אל העצים. ובנידון דידן, הנורה שבחציו השני של המתקן, שולחת קרן אור שהולכת ומדליקה את החלק הפנימי, והרי פשוט שזה דומה לנר ולא למדורה.

ובפשטות, לשון 'מנטפת' שנקטה המשנה, משמעותה מדלפת ולא שופעת. ושוב, ראיתי בדברי ר"י מלוניל⁹ וב'מאירי'¹⁰ שכתבו כך, שהמקרה של 'מנטפת' הוא שהשמן יוצא 'טיפה אחר טיפה' מן הכלי אל הנר. הרי שאף אם אספקת השמן מן הכלי אינה ברציפות

1. בית יוסף, או"ח סי' תקיד סעיף ג.
2. רא"ש, ביצה פ"ב סי' יז.
3. מאירי, בית הבחירה למסכת ביצה (נדפס לראשונה בשנת תשכ"ט), כב ע"א.
4. מובא בשטה מקובצת, ביצה כב ע"א.
5. רש"י, שבת כט ע"ב.
6. שו"ע, או"ח סי' רסה סעי' א.
7. שו"ע, או"ח סי' תקב סעי' ב.
8. חמד משה על שו"ע או"ח, סי' תקיד ס"ק ב.
9. פירוש רבינו יהונתן מלוניל על מסכת שבת, דף יג ע"א מדפי הרי"ף.
10. מאירי, בית הבחירה למסכת שבת, כ"ט ע"ב, בביאור המשנה הרביעית.

גמורה, מכל מקום מי שמוציא שמן מתוך הכלי חייב משום מכבה. ולפי זה, כך יהיה הדין כאשר יוסיפו שמן לכלי ול'שפופרת המנטפת' - שחייב משום מבעיר.

ובנידון שלנו, הרי לו יצוייר שהמתקן היה עשוי משני חלקים, והחלק החיצוני של המתקן לא היה מחובר, הרי שהמחבר אותו בשבת היה ממש כמוסיף שמן לכלי שממנו נוטף שמן לנר; שלדעות רש"י, רא"ש, ריטב"א ו'מאירי', חייב מהתורה. לכן פשוט שהוא הדין גם אם המתקן כבר מחובר, והאדם 'רק' מסיר את המחיצה המונעת מהחיישן החיצוני (= השמן) להאיר (= לטפטף) אל החיישן הפנימי (= הפתילה). כי על ידי פעולתו ב'כח ראשון' גורם לו להיחשב כבוער. ההבחנה של ה'יד רמה'¹¹ שמבחינה בין 'כח ראשון' ל'כח שני', אינה שייכת לנידון דידן, משום שהכול דבר אחד¹²; ואינו דומה למקרה של המסיר תריס מפני החץ, שהתריס והחץ נחשבים שני דברים שונים.

הרמ"א¹³ חולק על ה'בית יוסף' שהובא לעיל, ומעיד שנהגו להתיר לחתוך את הנר של שעווה מתחתיתו. אך מלבד מה שכתב ה'משנה ברורה'¹⁴ בשם כמה אחרונים, שראוי להחמיר כדעת הרא"ש, נראה לענ"ד בבירור, שנידון דידן אינו דומה לנר של שעווה שנהגו בימי הרמ"א להתיר לחותכו ביום טוב. בספר 'המכתם'¹⁵ הובא מספר 'השלמן' לרבנו גרשום מבדריש, שהתיר לחתוך נר של שעווה מטעם שהוא אינו דומה לשמן, כיוון שבשמן - הכול נחשב דבר אחד, מה שאין כן בנר של שעווה, שעשוי מכמה חתיכות מדובקות. וכן מבואר ב'שיטה מקובצת'¹⁶ בשם הרמב"ן, שהתיר מטעם זה. וכך משמע גם בפירוש תלמיד הרמב"ן,¹⁷ שזהו טעם ההיתר. לכן מה שנהגו להתיר בנר של שעווה כפי שכתב הרמ"א, אינו בהכרח משום שסמכו על דעת ה'תוספות'¹⁸, ה'אור זרוע'¹⁹ וה'מרדכי'²⁰ שרק בשמן שמכה את האור מיד - הוי מכבה. אולי מה שנהגו להתיר הוא דווקא בצירוף הסברא של הרמב"ן ותלמידו, וכן בעל ספר 'השלמן', שגר שעווה נחשב עשוי מכמה חתיכות. אך כשהדבר הוא אחד ממש, יש לחוש לדעת כל המחמירים הנ"ל. לפי זה גם מובן מדוע הרמ"א לא הגיה כלום על דברי ה'שלחן ערוך' בסימן רסה, סעיף א!

11. יד רמה, סנהדרין עז ע"ב ד"ה אמר רב פפא.

12. שהרי הטעם שחייב בהוספת השמן לכלי הוא כמו שמצינו בנמוקי יוסף, בסוגיא של 'אשו משום חיציו' (בבא קמא, דף י ע"א מדפי הרי"ף), שמבאר שכל התוצאה של הפעולה המתמשכת נחשבת כאילו נעשתה כבר כעת, בעת התחלת הפעולה. וממילא מובן שלכן, כשמוסיף שמן לכלי הרי שכל התוצאה של המשך בעירת השמן בעתיד נחשבת כאילו נעשתה כבר כעת. וזה הטעם שאינו נחשב כגרמא. וה"ה בנדו"ד, שהאדם עושה פעולה במתקן עצמו, וע"י פעולתו פועל שיחשב כאילו הכלי מייצר זרם חשמלי כבר מעכשיו, ואין שום סברא לחלק מטעם שרק מסיר את המונע, שהרי עושה את הסרת המונע בכלי עצמו, וע"י כך פועל בכלי עצמו להופכו כמייצר זרם כבר מעכשיו, ופשוט.

13. רמ"א, אור"ח סי' תקיד סעי' ג.

14. משנ"ב, סי' תקיד ס"ק כג.

15. מכתם, ביצה כב ע"א.

16. שטמ"ק, ביצה שם.

17. פירוש תלמיד הרמב"ן למסכת ביצה, שם.

18. תוספות, ביצה כב ע"א ד"ה והמסתפק.

19. אור זרוע חלק שני, הלכות יום טוב סי' שמח.

20. מרדכי, ביצה סי' תרפג.

ההבדל בין נר העשוי מחתיכות מדובקות (כדברי הרמב"ן ותלמידו, וכן 'המכתם' בשם 'השלמן') לנידון שלנו (ה'כושר סוויטש' וה'שבתריס') ברור הוא עד למאוד, כיון שבדבק, יש צד גדול לומר שאינו נחשב מחבר, וכפי שמצינו ברמ"א בהלכות גיטין.²¹ אך ההלחמה ב'כושר סוויטש' וב'שבתריס' הרי היא כ'עשאה היוצר מתחלה', והרי היא כחיבור גמור. וכן כתבו האחרונים²² בעניין הגעלת כלים, שאפשר להגעיל כלים בלי להסיר את הידיות המחוברות בהלחמה, מכיוון שעל ידי ההלחמה נחשבים הכלים והידיות לכלי אחד ממש. לכן בנידון שלנו שזהו כלי אחד, אין מקור להתיר, אף למצדדים במנהג שנהגו באשכנז בימי הרמ"א. ה'תוספות', ה'אור זרוע' וה'מרדכי' (שהזכרתי לעיל), סוברים שבשמן, חייב רק מטעם שמכה מיד את הפתילה. מכל מקום אפשר שאף לדעתם ייתכן שבנידון דידן הדין יהיה שונה וגם הם יודו שחייב, כי נידון דידן חמור יותר משמן. שכן שמן, אף שהוא נוזלי וראוי לבילה, ויש מקום להחשיבו אחד, מכל מקום הוא אינו דבר אחד ממש.²³ מה שאין כן בנידוננו, שזה דבר אחד ממש, והרי זה דומה יותר לחותך חתיכה של עץ בעודה דלוקה, ובזה לא מצאנו במפורש מי שמתיר. לכן ייתכן שגם ה'תוספות', ה'אור זרוע' וה'מרדכי' יודו בזה שחייב. ואף אם ימצא מי שמתיר גם בזה, עדיין יש לחלק שכאן אין זה שני דברים נפרדים כמו האש והעץ, אלא הכול כלי אחד ממש.²⁴

ג. הדין אם יעשו מתקן כזה בתוספת 'גרמא'

אם יוסיפו במתקן זה גם את ההתקן של 'גרמא', כמו במוצרים של מכון צומת, נראה שמכל מקום לא יועיל. שהרי כתב ה'אחיעזר'²⁵ שכל דבר שדרך עשייתו היא ב'גרמא' - אזי עשייתו כן בשבת אינה נחשבת 'גרמא' אלא מלאכת מחשבת גמורה, והוכיח זאת מהדין של 'זורה ורוח מסייעתו', שחייב.²⁶ ואמנם יש לחלק, שהמוצרים של מכון צומת נועדים לשימוש באופן של 'גרמא' בשבת בלבד, ואילו ביום חול אין משתמשים בהתקן ה'גרמא'. על כן הם אינם בכלל דברי ה'אחיעזר', כיוון שדרך הפעולה הרגילה בכל ימות השבוע היא בלא 'גרמא', ורק בשבת משתמשים ב'גרמא'. לכן לענ"ד לא שייך לומר שדרך עשייתו הרגילה היא ב'גרמא'. אמנם אם יעשו מתקן שפועל על ידי 'הסרת המונע' ו'גרמא', הרי כיוון שכל הפעילות של 'הסרת המונע' תיעשה רק בשבת, נמצא שאין דרך כלל לעשותה על ידי פעולה רגילה בלא 'גרמא'. וממילא לא ייחשב 'גרמא' הפוטרת, כיוון שהדרך הרגילה בפעולה זו היא על ידי 'גרמא', ויהיה חייב על פי דברי ה'אחיעזר' הנ"ל, על אף שנעשה באופן של 'גרמא'.

21. הגהת הרמ"א על השו"ע, אה"ע סי' קל סעי' ז.

22. שירי כנסת הגדולה או"ח סי' תנא הגהת טור ס"ק טו, שו"ע הרב סי' תנא ס"ק ל"ט.

23. עי' בצפנת פענח, בכללי התורה והמצוות סי' כט, שתלה חקירה זו במחלוקת אם אגד כלי נחשב אגד; ובספר המאורות בשבת, צא ע"ב, מביא שבעל ההשלמה פסק כדעה שאינו נחשב אגד.

24. שהרי כתב הרא"ש לחלוק על התוספות, מטעם שהפתילה והשמן דבר אחד הם, ומשמע שכל מה שנחלקו הוא האם נחשב שני דברים נפרדים, ודו"ק.

25. שו"ת אחיעזר, ח"ג סימן ס.

26. בבא קמא ס ע"א.